

ettüdünü daha ileriye vardırılmamış görünüyor.» (32). Bu eserin Endülüüs'te yayıldığı söyleniyor. «Endülüüsli İbn'ül-Arabî Bağdad'a gelip ed-Debûsî'nin eserlerini kopya etmiş ve İslâm Âlemine yaymıştı. İbn-i Rüşd'un hukukî eserlerinin Debûsî'den mülhem olduğu düşünülebilir.» (33). Henüz yazma halinde bulunan (34) ve Brockelmann'ın görmediği birçok yazmaları olan bu fıkıh kitabı, metot itibarıyla diğer fıkıh müellefatına benzemektedir. Hanefî olan Debûsî, mezhebini görüşlerinin teferruatlı izahı yanında başta Şâfiî'nin olmak üzere diğer mezhep sahiplerinin gerek reylerini ve gerekse delil olan hadisleri zikreder. Eser, kitâb'lara ve kitâb'lar da fasıllara ayrılır. Bâb'lar mevcut değildir. Her kitabın başında İmam Muhammed b. el-Hasen'in (132-189/749-805) sistemini zikreder. Kara Çelebi, 97 numarada kayıtlı nüshada kitâb'üz-Zekâh (57a - 80b), kitâb'us-Savm'dan (80b - 97a) evvel zikredildiği halde Hamidiye, 444 nolu nüshasında tamamen aksinedir.

3) **K. Takvîm'il-Edilleh**: Bu eser, Usulî fıkıh sahasında bir kitaptır. Muasır bir müellif bu kitap için «usul'ül-fıkh'î kendine mevzu edinen, fakat bugüne kadar hiç okuyamamış olduğum en iyi kitaptır» der (35). Müellif mukayeseli hukuk sahasındaki maharetini bu eserinde kullanmış ve «Mukayeseli Usul'ül-Fıkh'a dair bir eser vermiştir (36). Brockelmann'ın ilgili eserinde herhangi bir malûmata rastlanmayan (37) diğer yazmaları da (38) bulunan ve tab'edilmesi şiddetle tavsiyeye şayan olan bu eser, başlık olarak el-Kavlî ifadesini kullanır. Metot bakımından Kelâm ve Tevhîd İlmî'nin esaslarına uygun bir sistemi mevcuttur. Bu kitap Usul'ül-Fıkh'ın «deliller» bahsini hayli orijinal bir tarzda takdim eder. Burada delil neveleri olarak âyet, hâl, illet tetkik edilir ve tarifleri yapılır. Kıyâs, nesih, icmâ' ve bâtil neticelere götüren deliller de bu eserin tetkik mevzuuna dahildir.

4) **K. Te'sis'in-Nazari fi'htilâf'il-Eimme**: Mısrda tab'edilmiş bulunan (tarihsiz) (39) bu küçük eser, müellifine Mukayeseli İslâm Hukuku'nun kuruluşu vasfını veriyor (40). Tetkikinden pratik bir hukuk kitabı olduğu anlaşılıyor. Nitekim ed-Debûsî giriş kısmında «Hukukçuya ihtilâflı meseleleri kavramanın güç geldiğini..., ahkâm çıkarma yollarının zorluğunu, gerçek kaynaklara vukufun eksikliğini, bu hususta yaptıkları münazaralarda kullanılan ifadelerin onlara göre müphem olduğunu görünce, ben bu kitabıma bakılınca ve düşünülünce münazaralarda niza ve münakaşa seyri anlaşılır... da onları kavramak ve me'hazlarına inmek kolay olur, böylece diğer meseleleri onlara kıyas yapmak mümkün olur ümidyle bazı şeyler cem'ettim» diyor (41).

Eser sekiz bâb'dır. Ebû Hanîfe (80-150/699-766), Ebu Yusuf (113-182/731-798), Muhammed es-Seybânî (132-204/749-805), Züfer (110-158/728-755), Şâfiî (150-204/767-820), ve Mâlik (Doğ. 90-97 H. öl. 179 H.) gibi İslâm hukukçuları aralarındaki ihtilâfları, iftilâf edenlere göre vaz'edilen başlıklar altında toplar (42) ve bir sistem olarak önce el-Asli'ındanâ maddesini tâkiben Hanefî mezhebinin nazari ve küllî bir kaidelerini zikreder (43), sonra da «ve'âlâ

Hazâ Mesâil» veya «Minhâ» diyerek tatbikattan misaller verir, mezkûr küllî kaideyi tatbik ederek bu husustaki ihtilâfları ve tarafların görüşlerini kâfi derecede vuzuhla gösterir. Bu kitaptaki el-Asl'ların yekûnu 75 kadardır. Bunlar Mecelle'nin küllî kaidelerine benzerler; ne var ki burada Mecelle'den farklı olarak ibadete taallük eden hususlar da mevcuttur.

Bu küçük kitabın çığır açan bir şaheser olduğunu beyana hacet yoktur.

32) Hamidullah, aynı yer.

33) Aynı yer.

34) Bir çok yazmaları vardır. Meselâ Süleymaniye Umumi Kütüphanesine bağlı birer kütüphane olan Kara Çelebi 97, Şehid Ali 689, Hacı Beşir Ağa 310 ve Dâmad İbrahim 490 nüshaları zikredilebilir.

35) Hamidullah, aynı yer.

36) Aynı yer.

37) bkz. GAL, Suppl., aynı yerler.

38) İstanbul Süleymaniye Umumi, Bağdadlı Vehbi no 350 ve Lâleli 6704 da mukeyyet nüshalar böyledir.

39) Brockelmann'a göre 1320'de Kahire'de tab'edilmiştir (bkz. GAL, Suppl., aynı yerler).

40) «Te'sis'ün-Nazar, Hilafiyât diye adlanıp mukayeseli teşri'in bilinmesine yarayan müstakil bir ilim olup hukukun bir branşını teşkil eder. Müellif bir meseleyi ele alır ve ona dair muhtelif fakihlere atfolunan hal şekillerini sayar ve böylece menş'edeki basit bir ihtilâfın muhtelif mektepler arasında ve tesirleri altında yüzlerce nokta-i nazar ayrılığının esas sebebini teşkil ettiğini gösterir.» (bkz. Hamidullah, aynı yer).

41) Te'sis'ün-Nazar, s. 2.

42) İbrâhim'ün-Naha'i, Süfyan'üs-Sevri, el-Evzâ'i ve Şa'bi gibi fakihlerin görüşlerini beyandan lâfi uzatmaktan korkma maksadıyla kaçındığını söylemektedir.

43) Misal olarak bkz. Te'sis'ün-Nazar, s. 3, 6, 8 vs.

Gizli Âhenk

*Gizli âhenk her şekil her seste var,
Nağmelerden güller açmış deste var.
Bir ilâhî mûsikîdir kâinat,
Ta ezelden bitmeyen bir beste var.*

● S. ARİF EMRE